

Ocena stanu zasiedlenia przez nietoperze objęte ochroną gatunkową budynku Świetlicy Wiejskiej w Będowie (gm. Czerwieńsk)

Autor:

dr Marcin Bocheński	Katedra Ochrony Przyrody Wydział Nauk Biologicznych Uniwersytet Zielonogórski	
---------------------	---	--

Zielona Góra, 2016

INFORMACJE WSTĘPNE

Niniejsze opracowanie wykonano na zlecenie Gminy Czerwieńsk, z siedzibą przy ul. Stary Rynek 25, 66-016 Czerwieńsk.

Zasadniczym celem opracowania jest ocena stanu zasiedlenia przez nietoperze objęte ochroną gatunkową budynku Świetlicy Wiejskiej w Będowie (gm. Czerwieńsk).

INFORMACJA O AUTORZE

dr Marcin Bocheński

Absolwent kierunku Ochrona Środowiska w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Zielonej Górze. Stopień doktora nauk biologicznych uzyskał na Wydziale Matematyczno – Przyrodniczym Akademii Pomorskiej w Słupsku. Obserwacjami i badaniami ptaków zajmuje się od 20 lat. Od 2002 roku zatrudniony w Katedrze Ochrony Przyrody na Wydziale Nauk Biologicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego, obecnie na stanowisku adiunkta. Regularnie współpracuje z wieloma jednostkami naukowymi i organizacjami pozarządowymi w kraju i za granicą. Członek zarządu Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. Autor i współautor ponad 80 publikacji naukowych, głównie z zakresu ekologii ptaków oraz ochrony przyrody. Autor i współautor kilkudziesięciu opracowań i ekspertyz przyrodniczych i środowiskowych. Współautor dobrze przyjętej przez miłośników i praktyków ochrony przyrody książki „Ochrona ptaków w mieście”. Członek Zarządu Okręgu Ligi Ochrony Przyrody w Zielonej Górze. Współtwórca Muzeum Bociana Białego w Kłopotcie.

Katedra Ochrony Przyrody, Wydział Nauk Biologicznych, Uniwersytet Zielonogórski, 65-516 Zielona Góra, ul prof. Z. Szafrana 1, e-mail: m.bochenski@wnb.uz.zgora.pl. tel. 607 595 610

WPROWADZENIE

Urbanizacja prowadziła zazwyczaj do bardzo istotnych zmian lub wręcz niszczenia pierwotnego siedliska i wypierania z nich zwierząt. Miasto bowiem, jako zespół warunków nierzadko bardzo odmiennych od naturalnego środowiska - zrywa ciągłość historyczną i przestrzenną naturalnych siedlisk i populacji (zespołów) zwierząt oraz te siedliska istotnie zniekształca.

Miasto charakteryzuje się też ilościowym i jakościowym ubóstwem naturalnych elementów środowiska, jest ono nieustannie penetrowane przez ludzi i ich zwierzęta (psy i koty). Jego specyfika polega również na intensywnym oddziaływaniu na zwierzęta ruchu miejskiego, techniki i zanieczyszczeń (Indykiewicz 2009, Bocheński i in. 2013).

Wprawdzie zdecydowana większość gatunków kręgowców i bezkręgowców nie wykazuje dostatecznej zdolności (fizjologicznej i behawioralnej) do pokonania barier stwarzanych przez środowisko zurbanizowane, jednak część gatunków pomyślnie przystosowuje się do życia w nowej przestrzeni ekologicznej oferowanej przez miasto. Wnikanie niektórych gatunków zwierząt na obszary zajmowane przez miasto były/są konsekwencją m.in. „atrakcyjnej alternatywy”, jaką ono oferowało tym organizmom. Miasto „kusiło” nowe zwierzęta przede wszystkim cieplejszym i bardziej suchym klimatem, obfitszą i znacznie bardziej zróżnicowaną bazą pokarmową, a także niezwykle dużą liczbą „nowych”, wolnych nisz do zasiedlenia.

Ponadto miasto to przestrzeń charakteryzująca się brakiem lub tylko niewielką konkurencją o pokarm czy miejsce schronienia, brakiem lub mniejszą presją ze strony drapieżników i pasożytów oraz niestabilnością układów pomiędzy gatunkami napływającymi do miasta i tymi, które już je zasiedliły (Indykiewicz 2009, Bocheński in. 2013).

Jedną z najlepiej poznanych grup zwierząt zamieszkujących w miastach niewątpliwie są ptaki i ssaki. Wiele z tych drugich w ciągu ostatniego półwiecza osiedliło się w miastach i osiągnęło w konsekwencji istotne korzyści. Przykładem ssaków, które „chętnie” wprowadziły się do miast i w nich pozostają są wiewiórka, mysz polna, kuna domowa, królik, lis, borsuk, gacek szary i mroczek późny.

Oczywiście fakt „przeprowadzenia” się do miasta nie pozostaje bez wpływu na poszczególne populacje określonych gatunków. Po pewnym czasie pobytu w środowisku zurbanizowanym charakteryzują się one:

- znacznie wyższym zagęszczeniem populacji, a w konsekwencji prowadzi to bezpośrednio do zmniejszenia areałów osobniczych i rodzinnych,
- większą/silniejszą tendencją do osiadłości,
- wydłużeniem sezonu rozrodczego,
- zmianami wykorzystywanych kryjówek dziennych oraz miejsc hibernacji.

Jednak wskazane wyżej różnice pomiędzy populacjami zwierząt żyjącymi w mieście a tymi, które zamieszkują obszary nieurbanizowane mieszczą się tak naprawdę w granicach niezwyklej plastyczności gatunku umożliwiającej mu zdobywanie nowych miejsc życia i zwiększenia szans na przetrwanie gatunku.

Wśród wielu gatunków nietoperzy zamieszkujących w środowisku zurbanizowanym zaledwie kilka **regularnie korzysta z budynków, jako miejsc dziennych kryjówek i miejsc lokalizacji kolonii rozrodczych**. Zarówno gacki szare *Plecotus auritus*, nocki duże *Myotis myotis* jak i mroczki późne *Eptesicus serotinus* czy mroczki srebrzyste *Vespertilio murinus* wykorzystują rozmaite nisze, w tym przede wszystkim przestrzenie stropodachów, a także strychy, szczeliny pomiędzy płytami, wnęki za rynnami nisze i wnęki pod parapetami czy dachówkami oraz przewody kominowe i wentylacyjne.

Najczęściej prace termomodernizacyjne lub inne prace budowlane w obrębie budynków podejmowane są wczesną wiosną lub na początku lata i w konsekwencji bardzo często istniejące do tej pory niewielkie otwory prowadzące do przestrzeni stropodachów, między prefabrykatami i płytami ścian budynków, wnęki i nisze za rynnami zostają wypełnione materiałem budowlanym lub zakryte materiałem dociepleniowym i elewacją lub zamknięte tzw. kratkami z PCV lub aluminium. Każde takie postępowanie administratorów (np. spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkaniowe) i właścicieli domów jest **niezgodne z etyką i obowiązującym prawem**.

Wszystkie gatunki nietoperzy występujące w Polsce podlegają ścisłej ochronie gatunkowej, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Konsekwencją tego faktu jest **powszechny obowiązek ochrony** nie tylko każdego osobnika i każdego z wymienionych gatunków, ale także ochrony ich siedlisk/środków życia, w tym miejsc regularnego przebywania i rozrodu.

Obowiązek powszechności ochrony oznacza w praktyce obowiązek ochrony dla wszystkich organów administracji publicznej, w tym również organów nadzoru budowlanego (Radecki 2010). Tak zatem, w przypadku kiedy organ nadzoru budowlanego poweźmie wiadomość, że roboty budowlane są prowadzone w sposób zagrażający egzystencji ptaków, to **art. 50 ust. 1 pkt 2 Prawa budowlanego** nakazuje mu podjęcie interwencji ponieważ jest to równoznaczne z prowadzeniem robót budowlanych w sposób mogący spowodować zagrożenie środowiska.

Zakaz niszczenia siedlisk i ostoi dziko występujących zwierząt wzmacnia zapis art. 52 ust. 1 pkt 4 ustawy o ochronie przyrody (DzU 2009 Nr 151, poz. 1220 z późn. zm) uszczegółowiony zapisem § 6, ustęp 1 ww. rozporządzenia**.

OCHRONA PRAWNA NIETOPERZY W ŚRODOWISKU MIEJSKIM

Warto podkreślić, że zgodnie z art. 5 pkt 18 ustawy o ochronie przyrody, **za siedlisko zwierząt uznaje się obszar ich występowania w ciągu całego życia lub w dowolnym stadium ich rozwoju.**

Podstawowym siedliskiem życia mroczka dużego *Myotis myotis* w okresie rozrodu jest środowisko synantropijne, a miejscem zakładania kolonii rozrodczych są strychy lub poddasza różnego rodzaju budynków (m.in. mieszkalnych, gospodarczych czy kościołów). Dlatego uniemożliwienie dostępu do tych miejsc przez zamykanie otworów wlotowych, uznaje się za niszczenie siedlisk tego gatunku.

Bezpośrednią konsekwencją przedstawionej wyżej wykładni prawnej jest uznanie wszelkich działań związanych z modernizacją budynków w tym dociepleniowych) uniemożliwiających lub utrudniających nietoperzom korzystanie z naturalnego dla nich siedliska lub zakłócających ich cykl rozrodu, za niedopuszczalne. Zasada ta obowiązuje również w okresie poza rozrodem (jesień – zima), co w praktyce oznacza, że nawet w czasie

* Zgodnie z art. 52. 1. ustawy o ochronie przyrody oraz zgodnie z § 6 Rozp. Min. Środowiska „W stosunku do dziko występujących zwierząt objętych ochroną gatunkową zakazuje się m.in.: a) niszczenia ich jaj i postaci młodocianych, b) **niszczenia ich siedlisk i ostoi**; c) niszczenia ich gniazd **i innych schronień**; d) umyślnego płoszenia i niepokojenia; e) obserwacji mogących powodować ich płoszenie lub niepokojenie.

nieobecności nietoperzy nie wolno niszczyć ich siedliska (np. zamykać otworów prowadzących do strychów czy poddaszy).

W tym miejscu należy przypomnieć, że art. 127, pkt 2, lit. E ustawy o ochronie przyrody stanowi, że „Kto umyślnie narusza zakazy obowiązujące w stosunku do zwierząt objętych ochroną gatunkową podlega karze aresztu lub grzywny”.

Jedynym dopuszczalnym wyjątkiem od opisanej zasady postępowania jest przypadek, w którym obecność ptaków zagraża bezpieczeństwu mieszkańców lub stanowi bezpośrednie zagrożenia dla ich zdrowia lub życia.

Biorąc powyższe pod uwagę, zamiar podjęcia prac remontowo-budowlanych, zgodnie z ustawą o ochronie przyrody oraz pismem GDOŚ z dnia 14.04.2009 r. powinien być zgłoszony do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ) poprzez złożenie wniosku o wydanie zezwolenia na zniszczenie siedlisk w związku z zamiarem podjęcia prac remontowo-budowlanych w obiektach, w których mogą znajdować się lub znajdują się siedliska chronionych gatunków nietoperzy. Celem wniosku jest uzyskanie zezwolenia RDOŚ na zniszczenie siedlisk gatunków chronionych, które może mieć miejsce w czasie prowadzenia prac remontowo – budowlanych obiektu. Wniosek w tej sprawie kieruje właściciel, administrator budynku lub podejmujący prace, załączając do wniosku ekspertyzę chiropterologiczną. RDOŚ może wydać zgodę na niszczenie siedlisk nietoperzy oraz – w razie konieczności – określi warunki kompensacji przyrodniczej.

KOMPENSACJA PRZYRODNICZA

Jeżeli w wyniku przeprowadzonych prac budowlanych, termomodernizacyjnych lub innych nietoperze zamieszkujące w danym budynku (np. gacki szare czy mroczki późne) utraciły część miejsc dziennego przebywania lub miejsc dla kolonii rozrodczej (wszelkie szczeliny, wnęki i nisze w ścianach budynku i w przestrzeni stropodachu, strychu), które istniały przed rozpoczęciem robót wówczas właściciel lub zarządca budynku **zobowiązany** jest do **działań kompensujących te straty**. Stanowią o tym:

- Ustawa o ochronie przyrody (DzU 2009, Nr 151, poz. 1220 z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt;

- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. **o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie** (DzU 2007 Nr 75, poz. 493),
- Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. **prawo ochrony środowiska** (DzU 2008 nr 25, poz. 150 z późn. zm.);
- Ustawa z 7 lipca 1994 r. **prawo budowlane** (DzU 2006, Nr 156, poz. 1118 z późn. zm.).

Pierwsza z nich nakłada na podmioty obowiązek zapobiegania szkodom w stosunku do gatunków objętych ochroną, a jeśli już takie nastąpią to zobowiązuje podmioty do **ich naprawienia**. Należy dodać, że **odpowiedzialność sprawcy za wykonanie działań naprawczych trwa przez 30 lat (!)** od chwili wystąpienia czynnika powodującego szkodę. Tak zatem, w przypadku termomodernizacji lub innych prac budowlano-remontowych budynków, w których znajdują się miejsca stałego przebywania nietoperzy, wykonawca robót ma obowiązek podjęcia wszelkich środków zaradczych m.in. dostosowując termin prac i ich przebieg do biologii ptaków. Natomiast ustawa **prawo ochrony środowiska** w art. 75, ust. 1 stanowi „... **w trakcie prac budowlanych inwestor realizujący przedsięwzięcie jest zobowiązany uwzględnić ochronę środowiska na obszarze prowadzenia prac**”.

Najczęściej stosowanym sposobem dokonania kompensacji przyrodniczej jest zakupienie/wykonanie i zamontowanie na budynkach skrzynek zastępczych.

WYNIKI INWENTARYZACJI

W dniach 21-22 kwietnia 2016 r. w godzinach przed- i popołudniowych przeprowadzono kontrole, w celu dokonania inwentaryzacji chiropterologicznej budynku, który ma zostać poddany pracom remontowo-budowlanym, w tym termomodernizacyjnym oraz wykonaniu instalacji fotowoltaicznej i solarnej a także wymianie kotłowni. W jej czasie sprawdzano sposób wykorzystywania lub możliwość wykorzystywania budynku przez nietoperze, poszukiwano występujących osobników lub śladów ich bytności (np. odchody). W tym celu wykorzystano m.in. endoskop Findoo Pro.

Na podstawie zebranych wyników inwentaryzacji chiropterologicznej w budynku Szkoły Podstawowej w Płotach ustalono, co następuje:

- w kontrolowanym budynku nie ma otworów prowadzących do przestrzeni stropodachów, które są/mogą być wykorzystywane przez nietoperze, jako siedliska dziennego przebywania;
- w kontrolowanym budynku jest poddasze, które może być wykorzystywane przez nietoperze, jako siedliska dziennego przebywania;
- w obrębie elewacji budynku stwierdzono wiele szczelin i nisz przy orynnowaniu, jednak nie stwierdzono występowania w nich nietoperzy ani żadnych śladów wskazujących na wykorzystywanie niniejszego budynku przez nietoperze
- nie przewiduje się negatywnego oddziaływania planowanych prac remontowo-budowlanych i instalacyjnych na nietoperze.

ZALECENIA

Na podstawie wyników przeprowadzonej inwentaryzacji i zgromadzonych danych faktograficznych zaleca się Wykonawcom planowanych prac remontowo-budowlanych, w tym termomodernizacyjnych budynku **Świetlicy Wiejskiej w Będowie (gm. Czerwieńsk)** następujące postępowanie:

1. **Przed przystąpieniem do prac remontowo-budowlanych bezwzględnie należy zabezpieczyć wszelkie szczeliny, dylatacje, nisze, szczególnie pod parapetami okiennymi, aby uniemożliwić nietoperzom dostawanie się do ich wnętrza;**
2. **Zabezpieczenie otworów oraz szczelin, dylatacji i nisz powinno nastąpić poza okresem rozrodczym nietoperzy, tj. w okresie od końca listopada do końca lutego. (Niezależnie od tego, w jakim terminie prowadzone będą prace budowlane).** W ten sposób uniemożliwi się nietoperzom zakładanie kolonii rozrodczych w szczelinach, dylatacjach czy niszach objętych pracami budowlanymi i zapobiegnie stratom w ich populacji;
3. Biorąc pod uwagę lokalizację budynku, stan elewacji oraz przestrzegając zasady przezorności należy stwierdzić, że budynek może stanowić potencjalne miejsce bytowania nietoperzy. W związku z tym zaleca się, aby zrekompensować stratę ewentualnych miejsc bytowania nietoperzy w otoczeniu budynku zainstalować 5 skrzynek zastępczych dla nietoperzy.
4. Skrzynki drewniane należy wykonać z nieheblowanych desek grubości 2-2,5 cm. Jako minimalne wymiary wnętrza skrzynki przyjmuje się 100 x 100 x 100 mm. Wewnętrzna powierzchnia ścian, zwłaszcza tylnej, oraz okolice otworu wejściowego (wlotu) powinny być szczególnie szorstkie aby umożliwić nietoperzom swobodne poruszanie się i zahaczanie pazurkami podczas spoczynku. Celowe jest nacięcie powierzchni gęstymi (co ok. 15 mm) i głębokimi na 1-2 mm rowkami lub przybicie cienkich listewek. W odróżnieniu od budek ptasich otwór wlotowy powinien być w kształcie szczeliny (o szerokości 15-20 mm) i umieszczony w dolnej części skrzynki. Odpowiednia konstrukcja powinna zabezpieczyć nietoperze przed drapieżnikami, a także uniemożliwić gniazdowanie ptakom lub gryzoniom. Deski można łączyć za pomocą gwoździ, przy czym bardzo istotne jest aby połączenia były szczelne. Wnętrze skrzynki powinno być zabezpieczone przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi. Dla podwyższenia temperatury wewnątrz zaleca się obicie skrzynki papą, co zwiększa absorpcję ciepła w

ciągu dnia a dodatkowo zabezpiecza przed dzięciołami. Bezwzględnie nie należy natomiast stosować jakichkolwiek środków impregnujących drewno.

5. Rodzaj i miejsce umieszczenia skrzynek dla nietoperzy należy uzgodnić ze specjalistą – chiropterologiem.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

